

УДК: 37.013.79

Самоосвіта в інформаційному суспільстві

Сагуйченко Валентина Володимирівна, к. філос. н., доцент кафедри філософії освіти Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Проаналізовано філософсько-освітні аспекти самоосвіти педагогів в системі післядипломної педагогічної освіти в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: самоосвіта, філософія освіти, інформаційне суспільство.

Серед важливих завдань освіти у сучасному суспільстві, яке ми називаємо і суспільством ризику і століттям інформаційного суспільства, є подолання кризи культури, духовності, гуманності. Наша освіта повинна навчити людину жити у динамічному середовищі, що постійно змінюється, передбачати певні ризики, відповідати на виклики сьогодення та, в той же час, необхідно повернутися до ідеї абсолютної цінності людини як міри всіх речей. А це вимагає у першу чергу нових сучасних підходів до самоосвіти, активізації процесів самопізнання та самовизначення. Актуальною така проблема є для кожної людини, але вимоги до педагогів в цьому контексті значно зростають. Сократівське пізнання як пошук самих загальних, в першу чергу, етичних визначень: піклування про свою душу, про своє призначення залишається актуальним і сьогодні, а також його орієнтація на пізнання загального або точніше, всезагального (морального і взагалі ідеального) людини, сконцентрованість на оцінку вчинків у світлі цього всезагального і на гармонію між внутрішніми мотивами і зовнішньою діяльністю для досягнення осмисленого життя. І як наслідок у взаємовідносинах пізнання і чесноти правильний вибір здійснюється на шляху пізнання добра і зла і самопізнання, яке сьогодні можна трактувати як самоосвіту і самовиховання педагогічних працівників, визначення свого місця і призначення у світі, ролі у сучасному суспільстві [8; 11; 13].

Важливим для людини інформаційного суспільства є пошук корисної, актуальної інформації, її осмислення та аналіз, переведення інформації в знання, своєчасне застосування знань на практиці, вільний обмін ними та розповсюдження їх у професійному товаристві. В даному контексті для дослідження актуальною складовою може стати і творчий саморозвиток педагога, на чому є доцільність зупинитися. Сьогодні ми все частіше посилаємося на інформатизацію освітньої галузі, маємо надії за допомогою сучасних комп'ютерних технологій певною мірою сприяти розвитку здібностей, але які іноді можна охарактеризувати як роботу за певним заданим алгоритмом. Практична діяльність дослідника в системі післядипломної педагогічної освіти свідчить: важкими для більшості педагогів та керівників загальноосвітніх навчальних закладів залишаються завдання, що потребують якості інтелекту. Додаткової підготовки потребують розумові операції щодо виокремлення суттєвих ознак, узагальнень, порівняння, конкретизації, пошуку відмінностей, тобто умінь працювати із нуля. Але ж специфікою педагогічної діяльності є ситуація, коли вчитель або викладач у вищій школі поставлений перед необхідністю творчо взаємодіяти з учнями або слухачами курсів в інститутах післядипломної педагогічної освіти і творчо їх перетворювати. А будь яке педагогічне перетворення обов'язково включає до свого складу і творчий початок, бо сама особистість, що перетворюється завжди унікальна і неповторна [3, 4, 12]. Але погоджуючись з дослідженнями С.Ф.Клепка, сьогодні виявляємо, що багато педагогів «знаходяться під тиском зразків посередності, вважають, що прагнення до подальшого розвитку їх як особистостей і фахівців їм не потрібне, нехтують або важко сприймають оцінку своїх недоліків, ігнорують творчу роль щоденних установок та інтелектуальних вправ» [5, С.253].

М.Д.Култаєва розглядає педагогічне мислення у вигляді регіональної онтології і епістемологічної ситуації, акцентує його функціональний потенціал і вплив на інші сфери суспільної свідомості [6, С.149].

Н.В.Радіонова підкреслює педагогічний потенціал філософського спілкування [10, С.14]. Ми розуміємо: творчість може з'явитися тільки за умов професійно-особистісної мотивації. А ця мотивація народжується і підтримується ідеєю, орієнтирами, життєвою стратегією, що захопила педагога [4, С.45]. Творчість – обов'язкова умова педагогічного процесу, об'єктивна професійна необхідність учительської діяльності. Творчість, творче відношення до всього життя є не правом людини, а її обов'язком та боргом. Творча напруга є моральним імперативом, і що суттєво, у всіх сферах життя. – На цьому досить детально зупинявся М.О. Бердяєв [1].

У мотивах, очікуваннях та діях складних соціальних структур, якою є і наша система освіти, завжди існують певні ризики. Пошук загальних закономірностей, тенденцій, окремих фактів, процесів, нового у функціонуванні педагогічної системи, визначення мотивів, окремих протиріч, непростих рішень у складних ситуаціях вибору, перед яким кожному із учасників навчально-виховного процесу доводиться постійно зустрічатися, допоможе творче переосмислити соціокультурне призначення освітньої галузі. Сьогодні набуває особливого значення філософські підходи до ціннісного і відповідального ставлення педагога до власної життєдіяльності, що у свою чергу передбачає формування мотиваційної орієнтованості і спрямованості у своїй діяльності та у навчально-виховному процесі. Кардинальні зміни торкнулися і технологій вітчизняної освіти, коли у системі «освіта - самоосвіта» акцент припадає саме на самоосвіту. І якщо освіта – це перехід від незнання до знання, то самоосвіта – це перехід від знання до незнання. Адже самоосвітній процес передбачає постійне руйнування старого знання та подолання самодостатності власного освітнього рівня [7, С.32]. В інформаційному суспільстві самоосвіта стає для людини дуже важливою: процес здійснюється не тільки у контексті міжособистісних стосунків та енциклопедичного знання. Сучасні інформаційні та комунікаційні технології поширюють можливості для самоосвіти, в тому числі і для творчої діяльності, що дає шанс піднятися до

нового рівня духовної свободи, замислитися над загальними законами самоорганізації. Засновники синергетики намагаються знайти переконливі аргументи на користь її застосування до розуміння феномена людини, основ і головних характеристик її буття, її творчої природи [15]. Ця галузь науки знову ставить проблему убудованості людини, у нашому контексті – педагога, у навколишнє середовище, світ, у сучасну світову систему освіти.

Відомі нам із студентських років прогресистські теорії, в основі яких лежать підходи на підкорення і перевлаштування світу, показали усю свою проблематичність; альтернативою цьому є установка ні на перебудову людиною світу, а вбудовування її у всесвіт, що постійно самоорганізується і самоустатковується, до чого і закликає синергетика у своїх пошуках універсальних, «загальних для світу духу і світу матерії закономірностей впорядкування як орієнтирів для індивідуального і громадського буття сучасної людини» [15]. Тут теорія самоорганізації виходить на рівень філософської рефлексії, намагаючись виявити глибинні джерела гармонії, доцільності світостворення, творчій потенції, що так яскраво проявляється у свободі людини. Слід підкреслити, що самоорганізація не є зовнішнім по відношенню до людини, у нашому контексті педагога, який знаходиться у руслі самоорганізації своєї життєвої та професійної діяльності за власною траєкторією розвитку, при чому у ході такої діяльності реалізує різні форми самоорганізації. Сьогодні педагог має можливість бути провідником цієї самостійної діяльності, сам визнає доступні форми і методи самоорганізації: інститути формальної і неформальної освіти не дають жорстких обмежень щодо відбору самоосвітньої діяльності. Перед особистістю всіх педагогічних працівників відкрито багато шляхів, що відповідають суті самоосвіти, а саме - бути вільною з питань удосконалення себе як особистості і як педагога-професіонала. Досвід педагогів-практиків свідчить: якщо не обмежувати свободу діяльності педагогічних працівників, вони самостійно визначаються у термінах, напрямках, методах, технологіях своєї самоосвітньої діяльності [11]. Самоорганізацію педагогічної діяльності можна розглянути як

продовження природної самоорганізації природи, але вже в інших надприродних та культурно-історичних обставинах. Вибір педагога стає незмірно ширше, і він має при цьому брати на себе повну відповідальність за свою самоосвіту, за свій успіх або невдачу при невмілому плануванні особистісного удосконалення: адже здійснюючи вибір, педагог у якості суб'єкту самоосвітньої діяльності, орієнтується на один єдиний з багатьох йому відомих шляхів, що визначається його внутрішніми властивостями та особливостями розвитку за власною траєкторією та мотивацією. Педагог має можливість вибирати найбільш оптимальний, з його точки зору, для себе шлях для самоосвітньої діяльності, який в той же час не є остаточно єдиним придатним для даної конкретної ситуації самовдосконалення.

У науковій літературі процес самоорганізації пов'язується з поняттям спонтанності, при чому відмічається, що найголовнішою і вирішальною умовою самоорганізації будь-яких економічних, соціальних і гуманітарних систем, до яких відноситься і система післядипломної педагогічної освіти, є поступовий еволюційний процес формування спонтанного порядку і нової структури в ході багатовікового процесу проб і помилок, де кожен крок до успіху підкріплюється практикою, досягненням кращих умов соціальної життєдіяльності людей. Такий порядок у системі післядипломної педагогічної освіти виникає як результат явної та неявної координації, узгодження діяльності, врахування зіткнення інтересів і цілей, а також їх збігу. Самоорганізацію важко уявити без спонтанності та знайти явно виражені причини. Самоорганізація людини і спонтанність її активності неподільні, свобода може бути зрозуміла як спонтанність активності людини, яка виходить за рамки наслідування зовнішнього примусу, тяжіє зовсім не до загальноприйнятих шаблонів і може проявлятися в різних аспектах її натури: в чуттєво-емоційній, інтелектуальній, а також у вольовій сфері, між якими немає жорстких меж. «... Спонтанна активність можлива лише у тому випадку, якщо людина не пригнічує істотну частину своєї особистості, якщо різні сфери її життя злилися в єдине цілісне», - писав Е. Фромм [14, С.215-

216]. Значення синергетики у формуванні нового стилю мислення неодноразово підкреслювалося у науковій літературі. Для післядипломної педагогічної освіти нелінійне мислення цікаве тим, що несе в собі, застережну від стандартних і категоричних суджень, від лінійних асоціацій і висновків. Можна погодитися з точкою зору І. Пригожина, який вважав, що нелінійне мислення стає характерною рисою сучасної методології, для нашого дослідження і післядипломної освіти: воно припускає оцінку педагогічної діяльності кожного педагогічного працівника в його власних координатах, причому в контексті альтернативних сценаріїв, але таке мислення вимагає незрівнянно більшої кількості інформації і великих інтелектуальних зусиль, що взагалі відрізняє наукове світосприйняття від буденного, більше залежного від миттєвих настроїв, різного роду забобонів. Вчений робить важливий висновок: можна чекати, що потужним інструментом нелінійного гуманітарного мислення у недалекій перспективі стануть комп'ютерні програми, призначені для підрахунку гіпотетичних варіантів розвитку ключових подій [9]. Об'єктивні підстави для свободи щодо власного вибору самоосвітньої діяльності у професійній педагогічній галузі дає нам нові мотиви і вказує на поняття незалежності, як спорідненої передумови істинної свободи. Незалежність передусім є ознакою наявності індивідуальності у педагогічних працівників та визнання їх самоцінності для самоосвітньої діяльності [9]. Проте треба зазначити, що організована самоосвіта педагогічних працівників в системі післядипломної педагогічної освіти залишається найбільш трудно реалізованою практичною задачею. Виникає потреба у нових формах, методах, технологіях, критеріях взаємодії з педагогічними кадрами, які б допомагали та спонукали педагогів до сприйняття необхідності удосконалення та мотивованого підвищення своїх професійної компетенції. Найчастіше це відбувається через роботу у відповідних методичних об'єднаннях педагогічних працівників, творчих групах, педагогічних майстернях, тренінгах, семінарах, практикумах, конференціях. Така робота дозволяє продовжити розпочаті у курсовий

період проекти системним завершенням у післякурсний період навчання курсовим завданням (тема обирається за вільним вибором) за індивідуальними творчими планами із самоосвітньої діяльності. Зведення результатів до залікової книжки дає можливість простежити певне зростання самоосвітньої діяльності, провести вчасне коригування за умови необхідності, проконсультувати, допомогти у разі невміння реалізувати заплановане, проводити системний самоосвітній моніторинг.

Освіта та самоосвіта дорослих... Це словосполучення набуває все більшої актуальності. Коли ми навчаємося, то ми позиціонуємо себе у якості як суб'єкта освітнього процесу, а не його об'єкт. Ми намагаємося не дозволяти маніпулювати собою при навчанні, значне суворіше оцінюємо своє ставлення до викладачів, до всієї системи навчання. Дорослі не можуть дозволити безрезультативне навчання, дорослі учні завжди налаштовані у навчанні на якісний кінцевий результат, на якісний педагогічний продукт, що допоможе їм у подальшому житті та кар'єрі. Відзначаючи роль освіти та самоосвіти дорослих на рубежі ХХІ століття С.Вершловський наголошував на вимогах, що зростають до професійної компетентності спеціалістів та стають умовою їх конкурентоспроможності. Він підкреслював роль освіти та самоосвіти як такої, що дозволяє зробити життя літніх, досвідчених у конкретній галузі людей більш насиченим [2]. Підвищення ролі освіти в суспільстві соціальних змін та життя у новому соціокультурному оточенні також спонукають дорослих до навчання та її окремої форми – самоосвіти.

Всі перелічені положення в повній мірі стосуються і нової філософії навчального плану післядипломної освіти. Все це спонукає переглянути терміни, форми, методи, технології підготовки педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти і, зокрема, її невід'ємної та головної складової – в регіональних інститутах післядипломної педагогічної освіти. В сучасних умовах реформування освіти в Україні значне місце відводиться модернізації післядипломної освіти і, зокрема, педагогічної, яка за визначенням ЮНЕСКО є «короною освіти» і дає можливість кожному

фахівцю постійно поновлювати та поглиблювати загальні й фахові знання та вміння.

Такі підходи вимагають суттєвих змін на всіх рівнях цілісної системи освіти та її важливої складової - самоосвіти. Змінюється стратегія роботи всієї системи післядипломної педагогічної освіти: сьогодні доцільно працювати на розвиток всіх її учасників. Курсова перепідготовка педагогів за старим алгоритмом, яка проводиться один раз у п'ять років, не встигає за змінами, що відбуваються в освітянській сфері. А серед основних напрямів післядипломної педагогічної освіти суттєвим є і забезпечення оптимальної періодичності та термінів навчання. Тематика лекцій викладачів регіональних інститутів післядипломної педагогічної освіти не завжди є науково-методичним супроводом реформ, що передбачені Національною доктриною розвитку освіти в Україні, законами української держави та розпорядженнями Кабінету міністрів. Сучасні вимоги до навчання дорослих вимагають від працівників регіональних інститутів післядипломної педагогічної освіти удосконалення всього навчального процесу як у курсовий так і у міжкурсний період, а, головне - спонукають до самоосвітньої, творчої діяльності, переходу до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, поліпшення механізму надання освітніх послуг, випробування інноваційних моделей новітніх закладів, діяльність яких спрямована на випереджальний характер розвитку системи освіти, підтримці освітянських реформ педагогічною, учнівською та батьківською громадськістю. Таким чином, робота на сучасному рівні вимагає від регіональних інститутів післядипломної педагогічної освіти високого рівня підготовки педагогічних працівників, що в свою чергу допоможе їм підвищити якість освітніх послуг відповідно до потреб та здібностей учасників навчально-виховного процесу і забезпечити новітні навчальні заклади кваліфікованими працівниками. Матеріали Всеукраїнських науково-практичних конференцій свідчать про загальну тенденцію, що характерна для всіх обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. У першу чергу – це удосконалення

науково-методичного супроводу модернізації освітянської сфери, що допоможе підняти організаційно-педагогічну, науково-дослідницьку, експериментальну та самостійну роботу на значно вищій рівень роботи і дати якісний педагогічний кінцевий результат.

Так, в Дніпропетровському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти з січня 2008 року працюють курси підвищення кваліфікації для педагогічних працівників з очно-дистанційною формою навчання, де значний акцент зроблено на самоосвітню роботу. Навчально-тематичні плани та програми курсів розраховані на педагогів, що мають певну підготовку з основ комп'ютерної підготовки, пройшли навчання на курсах «Intel / Навчання для майбутнього». Тематика лекцій та самостійна робота спрямована на удосконалення системи освіти, вироблення інноваційної освітньої та наукової стратегії з урахуванням перспективи якісних змін в державі, а також на створення належних умов для забезпечення громадянам рівного доступу до якісної освіти, оновлення її змісту, навчально-виховного процесу, підготовки учнів та вчителів до життя в умовах інформаційного суспільства, інтеграції української освіти в світовий освітній простір. Тому кількість традиційних лекцій значно зменшено, а збільшено кількість лекцій з використанням інтерактивних технологій, семінарів, тренінгів, диспутів, а головне - самоосвітньої роботи, запроваджено захист індивідуальних та групових соціальних проектів замість традиційних курсових робіт. Роботу сплановано по окремих модулях, за які відповідають конкретні викладачі, які в свою чергу пройшли відбір на навчання на курсах в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти, навчання на тематичних курсах, тренінгах.

В інформаційному суспільстві самоосвіта стає провідним видом діяльності завдяки інформаційній революції, яка перетворила усю систему соціальних відношень. Своєчасне введення змін до підготовки педагогів, мотивування їх до постійної активної самоосвітньої роботи допоможе в майбутньому інтегрувати регіональну систему післядипломної педагогічної

освіти в єдину національну систему, а згодом і в європейську та міжнародну систему освіти дорослих.

Освітнім інтеграційним процесам сприяють недержавні професійні асоціації. В Україні з 2004 року такою асоціацією є Асоціація безперервної освіти дорослих, яка входить до Громадської ради освітян і науковців України та плідно співпрацює з Всеукраїнським координаційним бюро міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих в Україні» під егідою Інституту дорослих ЮНЕСКО.

І за цих умов можна сформулювати: самоосвітня діяльність - це освіта дорослих, у нашому контексті – мотивоване навчання та розвиток педагогів з приведення їх професійного рівня кваліфікації у відповідність до світових стандартів, вимог часу, особистісних та виробничих потреб, удосконалення їх наукового та загальнокультурного рівня, стимулювання та розвиток творчого і духовного потенціалу особистості за власними індивідуальними траєкторіями особистісного становлення.

Подальші дослідження з питань самоосвіти педагогічних працівників передбачені Комплексною програмою «Освіта для сталого розвитку» та програмою дослідно-експериментальної роботи за темою «Формування механізмів трансформації регіональної системи освіти на основі принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку», затвердженою наказом Міністерством освіти і науки України № 537 від 19.06.2009 року.

Література

1. Бердяев Н.А. *Смысл творчества : опыт оправдания человека* / Н.А. Бердяев. — Харьков: Фолио; — М.: АСТ, 2002. — 678с.
2. Вершиловский С.Г. *Взрослый как субъект образования* / С.Г. Вершиловский // Педагогика. — 2003. — №8. — С.3-8.
3. Загвязинский В.В. *Педагогическое творчество учителя* / В.В. Загвязинский. — М.: Педагогика, 1987. — 159 с.
4. Кан-Калик В.А. *Педагогическое творчество* / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. — М.: Педагогика, 1990. — 144 с. — (Б-ка учителя и воспитателя).
5. Кленко С.Ф. *Філософія освіти в педагогічній освіті* / С.Ф. Кленко. // *Філософія освіти*. — 2007. — №1. — С.252-259.

6. Култаєва М.Д. Педагогічне мислення як регіональна онтологія і епістемологічна ситуація / М.Д. Култаєва. // *Філософія освіти*. —2005. —№1. — С.149-157.

7. Матюнин Б.Г. Нетрадиционная педагогика / Б.Г. Матюнин — Екатеринбург, 1993. — С.32

8. Педагогическое наследие : научное издание / Ян Амос Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци. [сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский.] —М.: Педагогика, 1988 —416 с. — (Б-ка учителя).

9. Пригожин А.И. Цели организаций: стереотипы и проблемы / А.И. Пригожин // *Общественные науки и современность*. — 2001. — №2. — С.5-20.

10. Радіонова Н.В. Педагогічний потенціал філософського спілкування: історичний вимір у комунікативних структурах / Н.В. Радіонова // *Науковий вісник. Серія „Філософія”* Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. — Харків: “ОБС”, —2002. — Вип.13. — С.14-18.

11. Романенко М.І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем / М.І. Романенко. — Д.: Промінь, 2000. — 157с.

12. Сухомлинська О. Розробка проблеми національної педагогіки / О. Сухомлинська. // *Освіта України*. — 1998. — №4. — С.5.

13. Ушинский К.Д. Собрание сочинений : в 2 т./ К.Д. Ушинский. — М.;Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1950 —.— Т.2. Человек как предмет воспитания. —1950. — 628с.

14. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. —Мн.: Харвест, 2003. —384с.

15. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен — М.: Мир, 1985. — 423с.

Самообразование в информационном обществе

Проанализированы философско-образовательные аспекты самообразования педагога в системе последипломного педагогического образования в информационном обществе.

Ключевые слова: самообразование, философия образования, информационное общество.

Self-educator in the information society

This article analyzed the philosophical and educational aspects of the self-educator in the system of postgraduate teacher education in the information society.

Keywords: self-education, philosophy of education, information society.